

Розділ 2

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ СОЦІОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 316.77

Жовнір, А. (2019). Електронізація соціальних комунікацій у сучасному українському суспільстві: мережеві підходи. *Соціологічні студії*, 1(14), 33–37. DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-01-33-37>

Електронізація соціальних комунікацій у сучасному українському суспільстві: мережеві підходи

Аліна Жовнір –
*аспірант кафедри прикладної
соціології та соціальних комунікацій,
Харківський національний
університет імені В. Н. Каразіна,
Харків, Україна*

Alina Zhovnir –
*PhD student, Applied Sociology and
Social Communications Department,
V. N. Karazin Kharkiv National
University, Kharkiv, Ukraine*

E-mail: a.zhovnir@karazin.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5064-3635>

DOI: <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2019-01-33-37>

Received: April, 2019

1st Revision: May, 2019

Accepted: May, 2019

У статті висвітлено ключові зміни, які торкнулися системи соціальних комунікацій у сучасному українському суспільстві. Наголошено на популяризації глобальних тенденцій інформатизації, віртуалізації та технологізації комунікативного простору. У статті розглянуто головні наслідки, які сьогодні ми можемо спостерігати у зв'язку з поширенням й активним упровадженням інформаційно-комунікативних технологій у повсякденність: питання інтеграції, поляризації, маніпуляції тощо. У статті представлено мережеву концепцію Н. Крістакіс, який пропонує розглядати сучасне суспільство та комунікативні процеси як соціальну мережу, яка існує та функціонує за допомогою певних законів. Його підхід може бути цікавим із погляду теоретизування сучасної системи соціальних інтеракцій. Американський дослідник аналізує форми, умови, наслідки організації соціальних взаємодій і зв'язків, наводить приклади формування та характеристики сучасних соціальних мереж. У статті наведено потенційні ризики й загрози, які зумовлені стрімкими темпами технологічного розвитку та повсюдної інформатизації.

Ключові слова: соціальні комунікації, соціальна мережа, віртуалізація, технологізація, аналіз соціальних мереж.

Zhovnir Alina. Electronization of Social Communications in the Modern Ukrainian Society: Network Approaches. The article highlights the key changes that deal with the system of social communications in modern Ukrainian society. The article notes the global trends popularization of informatization, virtualization and technologization of the communicative space. The article describes the main consequences that we can observe today in connection with the spread and active implementation of information and communication technologies in everyday life: issues of integration, polarization, manipulation, etc. The article presents the N. Kristakis network concept, which proposes to consider modern society and communication processes as a social network that exists and functions using certain laws. His approach may be interesting from the point of view of theorizing of the modern system of social interactions. The American researcher analyzes the forms, conditions, consequences of the social interactions and connections organization, gives examples of the formation and characteristics of modern social networks. The article presents the potential risks and threats that are caused by the rapid pace of technological development and widespread informatization.

Key words: social communications, social network, virtualization, technologization, social network analysis.

Жовнір Аліна. Электронизация социальных коммуникаций в современном украинском обществе: сетевые подходы. В статье освещаются ключевые изменения, которые коснулись системы социальных коммуникаций в современном украинском обществе. В статье отмечается популяризация глобальных тенденций информатизации, виртуализации и технологизации коммуникативного пространства, рассматриваются основные последствия, которые сегодня мы можем наблюдать в связи с распространением и активным внедрением информационно-коммуникативных технологий в повседневность: вопросы интеграции, поляризации, манипуляции и т. д. Обсуждается использование сетевой концепции Н. Кристакис, который предлагает рассматривать современное

общество и коммуникативные процессы в качестве социальной сети, которая существует и функционирует с помощью определенных законов. В статье также приводятся потенциальные риски и угрозы, которые обусловлены стремительными темпами технологического развития и повсеместной информатизации.

Ключевые слова: социальные коммуникации, социальная сеть, виртуализация, технологизация, анализ социальных сетей.

Постановка проблеми. Стрімкі темпи інформатизації та технологізації сьогодні перетворюють комунікації в економічну категорію та інструмент досягнення суспільного блага, який впливає на всі сфери суспільної діяльності. У зв'язку з цим стан суспільного прогресу все більш пов'язується із рівнем розвитку та ефективністю комунікативних процесів, який визначається швидкістю впровадження, розповсюдження й циркулювання інновацій, появою якісно нових автоматизованих систем зберігання й обробки інформації, динамічністю комунікативних процесів тощо. Проблематика соціальних комунікацій усе більш популяризується, що виражається в набутті нею інституційних характеристик та рис. Сьогодні комунікації стають галуззю економіки, з'являються нові соціальні інститути й сфери діяльності, пов'язані з обробкою, систематизацією, аналізом, моніторингом інформаційно-комунікативного середовища; усе більш затребуваними стають спеціальності й напрями підготовки ЗВО, які стосуються вивчення інформаційно-комунікативних технологій, медіа-простору та соціальних комунікацій у цілому (Білан, 2009).

Аналіз останніх публікацій і досліджень. Потрібно сказати, що проблематики соціальних комунікацій стосується низка робіт таких учених, як Г. Лассуел, К. Шеннон, В. Вевер, Р. Якобсон, Т. Ньюком, Ю. Лотман, Ф. де Соссюр, Ч. Пірс, С. Бейкер та ін. Серед вітчизняних науковців виділяємо праці Г. Почепцова, В. Королько, В. Мойсеева, О. Берегової, В. Різуна, Н. Зражевської й ін.

Відомі закордонні вчені, які розробляли мережеві підходи до вивчення соціальної реальності загалом (Р. Барт, М. Грановеттер, Д. Ноук і Дж. Куклінські та ін.) і вивчали власне соціальну комунікацію засобами мережевого аналізу (Н. Крістакіс й ін.).

Досвід вивчення різного роду комунікаційних відносин із застосуванням мережевого аналізу мають українські соціологи. Так, А. Горбачик і О. Жулькевська використали мережевий підхід до вивчення структури українського парламенту (Горбачик, Жулькевська, 2006), Ю. Дукач – до вивчення структури протестного поля суспільних рухів в Україні (Дукач, 2015), С. Сальнікова – до вивчення наукової комунікації соціологів завдяки її мережеві структурі та електронному формату наукових журналів у вільному доступі, тобто електронізації наукової комунікації (Сальнікова, 2018).

Мета статті – розгляд головних трансформацій сучасної системи соціальних комунікацій, спричинених повсюдним поширенням інформаційно-комунікативних технологій крізь призму мережевих підходів.

Виклад основного матеріалу. Ускладнення структури українського суспільства та стрімкі темпи виробництва й удосконалення інформаційно-комунікаційних технологій зумовлює урізноманітнення технологічних засобів для інформаційних обмінів, що, з одного боку, сприяє зміцненню інформаційних зв'язків та інтеграції суспільства в цілому, стає вагомим каталізатором інтенсифікації комунікативної взаємодії між різними соціальними верствами населення, державними, громадянськими, політичними, економічними, освітньо-науковими, урядовими й неурядовими суб'єктами. З іншого боку, циркуляція смислів і неструктуровані інформаційно-комунікативні потоки стають простором та середовищем виконання маніпулятивних дій, інформаційних впливів, розповсюдження «фейкової» або негативно забарвленої інформації, формування та контролю суспільної свідомості (Нехаенко, 2015). Унаслідок віртуалізації й можливості приховування суб'єктів комунікативних процесів (забезпечення їх анонімності) наші комунікації стають усе більш безвідповідальними, що популяризує зовсім іншу проблематику – питання інформаційної безпеки (Білан, 2010).

Відзначимо, що сьогодні відбувається глокалізація соціальних комунікацій в українському суспільстві, тому що одночасно ми спостерігаємо існування двох домінуючих дискурсів. З одного боку, відбуваються процеси формування глобальної комунікативної мережі, інтернаціоналізації інформаційних обмінів, інтеграції у світову комунікативну «павутину», декларуємо цінності рівності, прозорості, світового співробітництва та єдності.

З іншого боку, ідеться про популяризацію національного дискурсу та створення різних тактик й інструментів залучення суспільства до нього. Комунікації стають усе більш національно-орієнтованими

та регламентованими інститутами влади, які лише легітимізують цю спрямованість. На мою думку, ті комунікативні процеси, які сьогодні протікають у нашому суспільстві, призводять радше не до консолідації різних соціальних груп, а до їх поляризації. Особливо це відчувається в контексті умовного поділу на «своїх» і «чужих», особливо в контексті політичного дискурсу, що призводить до процесів стигматизації й значних перетворень у питаннях формування ідентичностей. Ми живемо в стані біполярності або навіть різноманіття: одночасно ми толерантні та нетерпимі, співчуваючі й байдужі, відкриті та замкнуті.

В академічному просторі популяризуються концепції мережевого суспільства, глобального громадянства, «текучої сучасності» тощо. Так, наприклад, досить показовим є підхід, який розробив Н. Крістакіс. У своїй найбільш популяризованій праці «Пов'язані однією мережею: як на нас впливають люди, яких ми ніколи не бачили» (Крістакіс, Фаулер, 2011), написаній у співавторстві з Джеймсом Фаулером, Крістакіс постулює, що його науковий інтерес спочатку був зосереджений на вивченні найбільш спрощених схем соціальних інтеракцій, так званих «діадах», але пізніше з'ясувалося, що ці спрощені структури не відображають усіх соціальних процесів, які насправді є невід'ємними компонентами соціальних взаємодій. Н. Крістакіс формулює гіпотезу, суть якої полягає в тому, що соціальна взаємодія не зводиться до безпосередніх його учасників, інтенцій і зв'язків між ними. Саме тому він використовує поняття «соціальна мережа», яке закликає розглядати суспільну систему як павутину або систему відносин між суб'єктами. На відміну від інших системних теоретиків, таких як Н. Луман або Т. Парсонс, які займалися, умовно кажучи, макротеоретизуванням, не акцентуючи увагу на міжособистісному, індивідуальному, суб'єктному, Н. Крістакіс говорить саме про сукупність акторів і їх зв'язки (Крістакіс, Фаулер, 2011).

Відзначимо, що концепція Крістакіс може виступати одним із теоретичних підходів у поясненні принципів формування соціальних мереж. Крістакіс формулює так звані закони соціальних мереж, але потрібно зауважити, що ці постулати залишаються на рівні міжособистісних взаємодій, тим самим ігноруючи розгляд надіндивідуальних, надсуб'єктних утворень. Прикладом може виступати перше правило, яке регулює структуру й функції соціальної мережі. Воно полягає в такому: ми самі визначаємо структуру нашої мережі. У цьому випадку йдеться про те, що ми самі визначаємо розмір соціальної мережі, її динаміку, що, впливає на наше в ній позиційне положення. Однак учений вибудовує свою аргументацію за допомогою психоаналітичних концептів, одним із яких є гомофілія. Обмежуючи власні доводи контекстом міжособистісних взаємодій, суб'єкт-суб'єктних відносин, безпосередніх інтеракцій, Крістакіс не враховує плеяду мереж, в основу яких спочатку покладено комунікації, які мають опосередкований і деперсоніфікований характер.

На думку вченого, ключовим каналом поширення інформації є міжособистісна комунікація, яка має лінійний, асинхронний характер. Але ми не можемо ігнорувати факт існування різних можливостей організації синхронної багатоканальної комунікації. Важливо відзначити й те, що Крістакіс вводить умовно ірраціональні компоненти для пояснення існування меж соціальної мережі. Передусім, йдеться про те, що наша схильність до володіння обмеженим набором стійких соціальних зв'язків зумовлена можливістю збереження індивідом емоційної прихильності до невеликої кількості людей (Fowler, Christakis, 2008). Отже, почуття приналежності до певної соціальної групи, солідарності й згуртованості відіграють важливу роль у зміцненні соціальних контактів. Але й тут нам відомо, що стрімкий розвиток глобальної мережі Інтернет сприяє формуванню павутини професійних, освітніх, дозвіллевих, фінансових та інших мереж, які не передбачають усіякі емоційні співвіднесення та інтенції, тому що в основу формування цих мереж можуть покладатися професійні інтереси, освітні потреби або дозвіллеві практики, але аж ніяк не емоції.

Незважаючи на те, що дослідник акцентує увагу на стійкості зв'язків у малих групах, він паралельно звертається до тих ідей, які були представлені в роботах М. Грановеттера, зокрема до його ідеї про силу слабких зв'язків. Розвиваючи думки Грановеттера, Крістакіс переконаний, що суб'єкти, які розміщені на периферії, здійснюють не менш сильний вплив, ніж ті, хто становить ядро тієї чи іншої соціальної мережі. В епоху інформатизації сучасний суб'єкт відчуває гостру потребу в адаптації до стрімко мінливих умов існування, йому потрібні ефективні механізми й інструменти координації в неконтрольованих інформаційних потоках. Це призводить до необхідності пошуку найрізноманітніших каналів інформації та розширення свого соціального капіталу.

У той самий час Крістакіс стверджує, що, незважаючи на появу альтернативних форм організації соціальних комунікацій, яка стала можливою в результаті технологічного розвитку, віртуальний простір не сприяє розширенню кола соціальних контактів, не сприяє встановленню слабких зв'язків, а радше є всього лише репрезентацією мережі соціальних взаємодій, яка вже склалася в реальності. За логікою Крістакіс, віртуальне середовище не є каталізатором формування нових соціальних мереж, а стимулює збереження й закріплення вже наявної системи соціальних відносин у реальному світі.

Американський дослідник запропонував характеристики віртуальних мереж, які, на його думку, радикально відрізняють їх від раніше відомих форм соціальних взаємодій. Насамперед, це збільшення обсягу соціальної мережі (у цьому випадку йдеться про кількісні параметри мережі, про збільшення чисельності суб'єктів, із якими ми потенційно можемо мати зв'язок). Такими показниками виступають надання широких можливостей причетності атомізованого суб'єкта до надіндивідуальних утворень, а також вибору необхідних контактів (або ж інтенсифікація селективності) і, нарешті, можливість віртуалізації реальності (особистості, соціальних взаємодій, соціальних практик тощо).

Тож, наші комунікації стають мозаїчними, а ми все більш відчуваємо себе розгубленими та розсіяними серед стрімких обертів інформатизації. Крім того, сучасні комунікативні процеси мають дві діаметрально протилежні риси. З одного боку, експресивність, інтенсифікація, з іншого ж – ми живемо в «тіні мовчазної більшості» Ж. Бодрійяра, відчутті повної байдужості, індиферентності, аморфності. На мою думку, сьогодні на прикладі сучасних українських реалій можемо бачити функціонування моделі «спіралі мовчання» Е. Ноель-Нойманн саме тому, що більшість людей сьогодні схильні до приховування власної думки внаслідок невпевненості в її підтримці та розумінні.

Крім того, сьогодні деякі вчені наголошують на тому, що засоби масової комунікації втрачають довіру з боку українського суспільства, яке надає перевагу особистому оточенню. Тож, можемо припустити, що сьогодні набирає обертів комунікативна модель «кав'ярні», коли джерелом нової інформації, яку наділяєш рисами достовірного знання, стає міжособистісна взаємодія з близьким колом спілкування (сім'я, родичі, друзі).

Висновки. Резюмуючи вищезазначене, хотілось би сказати, що сьогодні дуже складно виокремити якісь особливі, унікальні та притаманні лише українському суспільству риси соціальних комунікацій, які б відрізнялися від загальносвітових тенденцій, але водночас ми спостерігаємо формування нової комунікативної формації, яка може стати новим вектором суспільного розвитку в найближчій перспективі.

Джерела та література

1. Александрова, Л. (2009). *Культура виртуальной коммуникации*: дис... канд. філос. наук: 09.00.13. Челябинск, 160 с.
2. Білан, Н. (2010). Особливості соціальних комунікацій в інтернеті. *Наукові записки Інституту журналістики*, Т. 40, 59–62.
3. Білан, Н. (2009) Інтернет як сфера соціальних комунікацій. *Інформаційне суспільство*, Вип. 9, 15–19.
4. Горбачик, А., Жулькевська, О. (2006). Мережевий підхід до вивчення структури українського парламенту. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. № 3, 161–181.
5. Городенко, Л. (2004). Інтернет-медіа як новий вид ЗМІ. *Інформаційне суспільство*. Шлях України, 194–200.
6. Дукач, Ю. (2015). Дослідження суспільних рухів методом аналізу соціальних мереж: на прикладі мережі протестів лівого спрямування в Києві за 2013 р. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. № 3, 108–124.
7. Кристакіс, Н., Фаулер, Дж. (2011). *Связанные одной сетью: Как на нас влияют люди, которых мы никогда не видели*. М.: ООО «Юнайтед Пресс».
8. Нехаенко, О. (2015). Влияние социальных сетей на формирование массового политического сознания. *Социологические студии*. 1(6), 95–100. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2015-01-95-100>
9. Сальнікова, С. (2018). Онлайн-дослідження соціальної мережі соціологічних журналів України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. № 4, 135–156.
10. Fowler, J., Christakis, N. (2008). Dynamic spread of happiness in a large social network: longitudinal analysis over 20 years in the Framingham Heart Study. *British Medical Journal*. No 337, 1–9. <https://doi.org/10.1136/bmj.a2338>

References

1. Aleksandrova, L. (2009). *The culture of virtual communication*: dis ... PhD-prof.: 09.00.13. Chelyabinsk, 160 p.

2. Bilan, N. (2010). Features of social communications in the Internet. *Scientific Notes of the Journalism Institute*, Vol. 40, 59–62.
3. Bilan, N. (2009). The Internet as a sphere of social communications. *Information Society*, Vol. 9, 15–19.
4. Gorbachyk, A., Zhulkevskya, O. (2006). Network approach to studying the structure of the Ukrainian parliament. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. No 3, 161–181.
5. Gorodenko, L. (2004). Internet media as a new type of media. *Information Society. Ukraine's Way*, 194–200.
6. Dukach, Y. (2015). Research of social movements by the method of social networks analysis: on the example of the network of protests left-wing in Kiev in 2013. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. No 3, 108–124.
7. Christakis, N., Fowler, J. (2011). *Connected by one network: How do people influence us that we have never seen*. Moscow: United Press LLC.
8. Nehaenko, O. (2015). The Impact of Social Networks on the Formation of Mass Political Consciousness. *Sociological studios*. No 1(6), 95–100. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2015-01-95-100>
9. Salnikova, S. (2018). An Online Research Study of the Social Network of Ukrainian Journals in Sociology. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*. No 4, 135–156.
10. Fowler, J., Christakis, N. (2008). Dynamic spread of happiness in a large social network: longitudinal analysis over 20 years in the Framingham Heart Study. *British Medical Journal*. No 337, 1–9. <https://doi.org/10.1136/bmj.a2338>